

Nyári rondó

Hullámzó zöld örvénylő sárga
füvek levelek hűvös lángok
kék és piros repeszszilankok:
a szürke házakat rakásra
dönti a színek robbanása
S megvadulva járja a táncot
hullámzó zöld örvénylő sárga

Vadsollánok szökkennek szárba
lapu pipacsok pitypang mákok
Autók s tevék fölött virágok
és gyomok hajlanak a nyárba:
hullámzó zöld örvénylő sárga

Szombat

Szombat van Este Nyugalom
Könyvek rádió Es gitár
Csupán a szomszéd tűzfalon
síkolt egy hoacin-madár

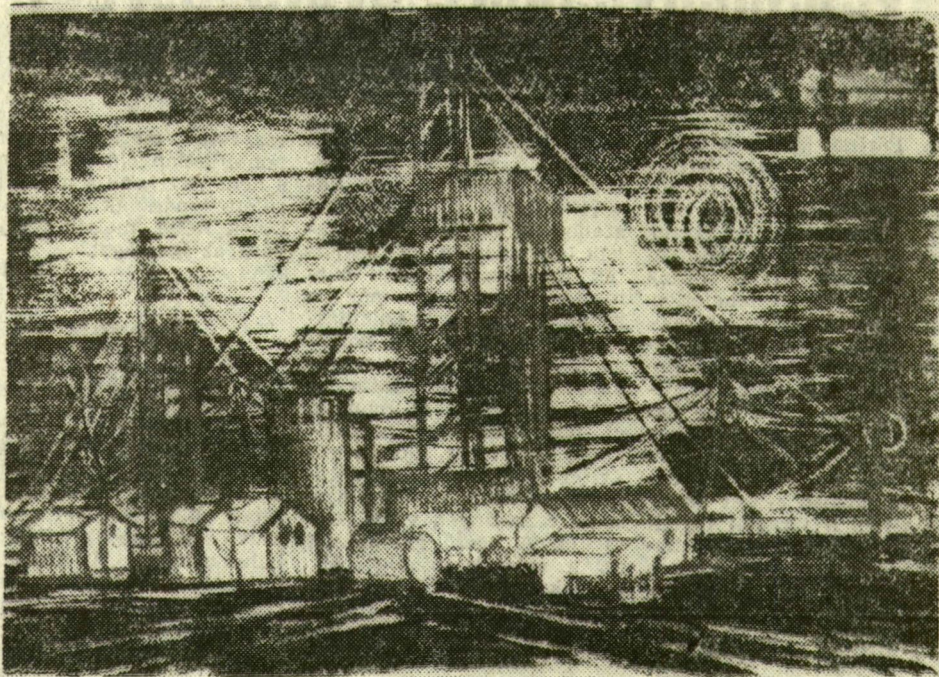
vagy csak az induló vonat
vagy csak a gyárkémény-ido
Hajdiban kezem elakad
mint felhőkben a repülő

Elföd a hullámzó hideg
Az estének is vége Mint
talpfak közé szorult kövek
szürkellnek lélegzeteink

Hajdiban kezem elakad
Neszez a mész a rossz falon
Csörren a kés de megriad
Szombat van Csend van Nyugalom

Idegenek

az idegeneket könnyen felismert
a város
nem beszédükről nem is ruhájuk után
óket körüllobogják
az ismeretlenség apró tüzei
rajtuk a másfajta közösség
furcsa illata érzik
a lányok ilyenkor a szebbik ruhába öltöznek
és idegen szoknyákat lesnek
a férfiak is
az idegeneket gyorsan felismerik
a házak
megilletődött kapualjak hallgatják
az otthonlanság zajos dallamait
az idegenek
megállnak a szobrok előtt
a templomok előcsarnokában
a folyót nézik az embereket
és nem értik a város lelkét
mely éjszakáinként
megtelíti az otthonokat
hűvös és csöndes
melegével

Hemmert János festménye a III. Délalföldi tárlat anyagából: Este az olajkútjánál

JAROSLAW IWASZKIEWICZ

IKARUSZ

Van Breughelnek egy Ikarusz című festménye. Ha rápillantunk, egy parasztot látunk, amint a földjét szántja, egy pásztor őrzi a nyáját, a halász éppen most emeli ki evezőrudját a vízből, és a háttérben álmosan szendereg a város. A tenger hullámain kibontott vitorlakkal halad egy hajó, fedélzetén kereskedők vitakoznak. Egyszóval a mindennapi élet gondjaiba, foglalatosságaiba merült emberek láthatjuk csupán és Ikaruszt sehol. Csak alapos szemlélődés után vesszük észre a két lábat, amint előmered a habokból és néhány tollat szérszórva a víz felszínén, melyeket az esés ereje szakított ki a zseniálisan megalkotott szárnyakból. Egy pillanattal azelőtt zuhant a tengerbe Ikarusz, ez a fenegyerek, aki — a görög legenda szerint — szárnyakat erősített a hátára, és olyan magasra szállt,

hogy majdnem elérte a napot. Am ekkor a Nap sugarai megolvastották a szárny tollait összetartó viaszt, és az ifjú alazuhant. Megtörtént a tragédia. Ikarusz éppen most merült a tengerbe, de senki sem vette észre. Sem a paraszt, sem a vitorlások utazó kereskedők, sem az égre bámuló juhász — csupán a költő, vagy a festő látta halálát, és megörökítve továbbadta az utókor-nak. Mindig ez a festmény jut eszembe, valahányszor felidezem magamban életem egyik epizódját 1942, vagy talán 1943 júniusából. Szép nyári este volt, a Nap éppen lenyugodott Varsó felett és a vörös sugarak széleslyes arnyékokat vetettek a romos házakra. Hullámzó tömeg lepte el az utcákat, a járművek sűrű sorokban haladtak, és az élénk forgalom láttán egy pillanatra azt képzelhette az ember, hogy szabad városban él. De csak egy pillanatra...

A Trebacka és a Krakowskie Przedmiescie sarkán álltan a villamos megállóban. A csilingelő villamosok szinte fáradtan vándorogtak a hatalmas embertömeg süllye alatt: a várakozók megrohanták a kocsikat, mindenki haza akart érni a kijárási tilalom órája előtt. A villamos, amire vártam, sokáig nem jött, s éppen amikor befutott, megmondtam magam. Egyszer csak jölesett ott lennem a tömegben, amely magabafogott, öntudatlanul, tudomást sem véve rólam. Előttém Adam Mickiewicz szobra magasodott, körülötte virágok nyíltak, merészen ilajozva. A kocsik csikorogva fordultak be a karmeliták templománál, az újságárusok hangosan kiabáltak a címeket. Ekkor hirtelen felfigyeltem egy kislóra, aki a Bednarska utca felől jött. Vigyázatlanul kilépett egy mozgó villamos mögül, fel a járdaszígre, majd a kocsiknak háttal állva olvasni kezdett. Talán tizenöt, legfeljebb tizenhat éves lehetett. A homlokába szemtelenedő fűrtöt időre hátrasimította, de közben le sem vette szemét a könyvről. Bizonyára épp akkor kapta kölcsön barátjától, vagy valamilyen titkos könyvtárból és képtelen volt kivárni, amíg hazaér: ott, rögtön, a forgalmas utca kelles közepén tudni akarta, miről szól. Egy másik könyv eszébe kikapkodott a zsebéből, ezt pedig csak fogta mindkét kezével, szeme rátapadt a sorokra. Úgy látszott, észre sem veszi a lökdösődő tömeget, a zajosan továbbhaladó járműveket, megszünt körülötte a világ. Azután mégis elindult, hirtelen vágytól hajtva, hogy otthon teljes

nak az emberek, hiszik, hogy mindent el lehet érni velük, pedig a boldogságot nem ez hozza meg, nem a rafináltság. Az ártatlanság! De azt ma már lassan mind eltapossa ez a sok gép, ami van, kerem. Más kéne ide, más... Ahogyan sötétedett, úgy kezdtek el távolodni egymástól az emberek; közéjük szorult a sűrűsödő cigarettafüst és a leheletek szaga, s a nagyobb társaságokat is párókra szaggatta. A tikkadt szemek elviesedtek, könny futotta el őket a füsttől, az italtól, meg az emlékezés-től: milyen szép volt, amikor meg közzörösök csiszorogására ebredtek, nem pedig a berögződött szokás keltette őket. Józsi, a csapos, tűnődve nézegette a vendégeit, oda sem figyelt a kezére munka közben. A legyek laposan röpültek a sörlevel teli tálca felett, meg-megmártóztak benne, azután részegen, fuldokolva himbáloztak a korsókban és a mosogatóvíz tetején. Mar mindenki hangosan beszélt, mantha szapora lihegésüket akarnak a zajba fojtani. Széken imbolyogva társalgott a nagy darab és a táskásszemű keszeg ember is, nem tudtak dűlőre jutni afölött, hogy terem-e kávé Peruban, s ha terem, fáról vagy cserjéről szedik-e le vajon? — Hát te nem olvastad Jókait? — rancolta arcát csodálkozva a keszeg. — Megírta pedig! Peruban, cserjéről szüretelik. Puntum... Józsikam adjál meg kettővel — nezett hátra, a pulthoz. — Iszunk még egyet a keresztujjére — bókott a nagy darab fele. — Nagyon rég volt — az

cimbora! — szólt a koma és logatta a fejét egy darabig, hogy pihenjek egy kicsit. — A keszeg a csaposa nevetett. — Ezt meg se keresztelték — mondta. — Kannibál! A nagydarab felemelte a fejét és furcsán a keszegre nezett. A keszeg előredőlvén megveregette barátja vállát és csak nevetett tovább. Azután hirtelen, mintha tarkón vágta volna, elkormányozott és megkérdezte: — Hát Emile Zolát olvastál-e? — Így mondta: Emile. A koma bután nézett rá és elvigyorodott. — De Dumast csak olvastad?! Aki a Kaméliás holgyet írta! Az jó könyv pedig. Csak az a baj, hogy olyan rossz a vége. De addig jó, egy olyan nőről szól, akit tartanak... aki nem dolgozik, hanem férfiak adnak pénzt neki. Kurva-féle. Na, dehát ha nem olvastad, akkor igyunk inkább. Felkelt és elügyeskedett a sörért. A nagydarabnak felderült az arca. — A medvékre — emelte meg a poharát vihogva. Ittak. — Így van ez kérem — mondta a nyugdíjas úgy tíz óra felé. — Ahogy mondom. Nem lenne akkor rohanás meg kíméletlenség, ha mindenki betartaná, amit a biblia mond! Csak boldogság lenne, kérem. A jogász megrázta a fejét, s csak ezt hajtogatta: — Nekem gyűlölet kell... Már nem igazította örökösén a haját. Szemét mereven az asztal lapjára szegezte és senki sem tudhatta, hogy mi jár a fejében. — Mert a vallás az azt

mondja, hogy a szeretet cselekszik. — Gyűlölet kell... — Aki hisz, az olyan boldog tud lenni, mintha kosárból dobálhatná a forintokat, kérem. — Gyűlölöm az ellenséget!... — Már ne haragudjon, de a múltban a jogszolgáltatás sem a boldog jövőt szolgálta mindig. Legyünk kerem tárgyilagosság. — Gyűlölöm ezeket! — Na jó, hát így nem lehet beszélgetni kérem — mondta sértődötten a nyugdíjas, s öntudatosan, aránylag egyforma léptekkel elindult az ajtó felé. A nagydarab és a keszeg is feltárogatták egymást, barátságosan és boldogan nevetgélve, azután elköszönve a csapostól és sok más vendégtől, elhagyták a kocsmát. Közledett a záróra, s a forróság is kinzóvá vált a helviségben. A jogász magában motyogott, gyöttrődött míg ki nem ürült a terem. Amikor magára maradt felriadt a nagy csendben és odament a pulthoz. Úgy nézett ki, mintha ordítani akarna torkaszakadtából. Kinlódva emelte szemét a csaposa, s kinyitotta a száját. — Ugye ronda ez az élet? — kérdezte dülöngélve, nagyon halkán. — Ugye nagyon ronda? A csapos egyszerű mozdulattal zsejtarta karját, azután tovább mosva a poharak karimáját, ezt felelte: — Nekem nincs fantáziám. A jogász tétován bólintott, azután végigsimított ezüstös haján és megfordult. A csapos pedig sietve végezte tovább a munkáját, hogy minél hamarabb hazamehesen...

nyugalommal szentelje magát a műnek. Elindult lefelé nézve, egyenesen egy arra jövő kocsi elé. Ellesen csikorogtak a fékek, s a kocsi megállt, úgyesen kikerülve a fiút a Trebacka sarkán. Borzadva vettem észre, hogy a Gestapó autója volt. Kicsapódtak az ajtók és két szürkezubonyos, halálfejes sisakot viselő katona ugrott ki belőle. Egyikük torokhangon ordította a fiúra, a másik széles mozdulatokkal és gúnyos fölénytel tessekelte be a kocsiba. Ma is látom a fiatal gyerek megrettent arcát, azt a gyerekes mosolyt, amellyel tiltakozni próbált, s mintha azt mondaná, többé nem teszem. Védekezés és magyarázkodóan a könyvre mutatott, hogy csupán az okozta elővigyázatlanágát — de a magyarázat itt nem segített. Az egyik szürkeruhás a papírját kérte, kikapta a kezéből a személyi igazolványát, a másik pedig durva mozdulattal belökte a kocsiba és már csaptak is az ajtót. Felberregett a motor és az autó hamarosan eltűnt a Szuchoa körút, a varsói Gestapo-főhadiszállás irányába. Körülnéztem, s az együttérzés jeleit kerestem az arcon. Es azt kellett tapasztalnom, hogy senki sem látta, mi történt. Hiszen gyorsan és váratlanul jött, mint a villám, és mindenkit elfoglaltak a maga apró ügyei. Mellettem két nő állt, s azt vitatták, melyik villamossal utazhatnának célszerűbben; egy térfi tüzet kért a másiktól, a fal tövében pedig egy öregasszony ült a kocsira mellett és egyre csak ismételte, kántálva, mint valami buddhista imádságot: „Citromot, citromot, finom citromot tessék...” Mickiewicz nyugodtan állt magas talpán, a virágok bódítóan illatoztak, s a falevelek meg-meglebbentek az esti fuvallattól. A fiatalembert eltűnése mit sem jelentett az embereknek, egyedül én vettem észre Ikarusz halálát. Még sokáig ott maradtam, s néztem, ahogy lassan gyérül a tömeg. Tudtam, a fiú soha többé nem fog visszajérni. Elképzeltém az otthonát, a szüleit, azt, hogy édesanyja talán éppen most főzi a vacsoráját és sohasem fogja megtudni, hogyan pusztult el a fia. Ma napig kísért ennek a gyermeknek a tragédiája. Azoknak, akik harc közben hulltak el, talán vizsgálatást nyújthatott, hogy haláluknak értelme van. De hányan akadtak olyanok, mint az én Ikarusom. Leszállt az est, a város aludni tért, nyugtalan, lázas álmatl aludta. Hazaindultam én is.

Irodalmi beszélgetések során többször vita témája a vita. Nem a szójáték kedvéért ismétlem az eszmecsere jelentőségét: gyakran hallható manapság, hogy „a vita árt az irodalmi-művészeti értékeknek”. „Miért nem lehet egy-egy mű vitán felletti, miért nem érdemel meg egy-egy kimagasló alkotás olyan gesztust, mely kizárja a felette való — néha nem is éppen jóindulatú — diskurzust?” De elhangzik olyan megjegyzés is, hogy az igazi sikert az hozza meg, ha vita robban ki egy mű körül. Mindenekelőtt: manapság igen kevés alkotás vált ki szenvedélyes és széles körű vitát. Néhány évvel ezelőtt még heves eszmecserek folytak a Rozsdatemető szemléletének újszerűségéről, ábrázolásmódjának gyengérlőereiről, Juhász Ferenc lírájáról. A Rozsdatemető vitáinak idején, vagy a Húsz óra megjelenésekor — azokban a „percekben” — egyeseknek még úgy tűnhetett, hogy „gyengébb”, vagy „kuszább” alkotással kell számolnunk. De már néhány hónap múltával, a viták gazdagabb kibontakozásával világossá vált a művészeti közélet, valamint a közönség számára is, hogy itt egy új látásmód és világlkép született. A szenvedélyes eszmecserek azonnal kiobbannak, ahol valami igazi érték, újat, szokatlant, gondolatilag-művészileg áttörő erejűt érez meg közéletünk, mert csak az igazán áttűtő teljesítményekre figyel fel a közvélemény, és csak az ilyen műveknek kell — paradox módon — egy bizonyos ellenállást is legyőzniök. A vita tehát előre segít a művészi törekvések újszerűségét: akár eszmei, akár művészi-formai ellenvetéseivel. Másodsor: minden új látásmódot teremtő mű — mint például a Húsz óra, vagy a Szegénylegények — átfurmálja eddigi értékrendünket is. Nyilván nem az alapvető mértékegységet, de beideg-zett, esetleg már túlélt izlésbeli, esztétikai normáink egy része mégis állandóan megújul. Enélkül az együttformálódó, újraértékelésre képes rugalmasság nélkül nem tudnánk tájékozódni napjaink művészetében, és nem is tudnánk élvezni az igazán jelentős új műveket. Ilyen ártétekélelési folyamat azonban nem megy simán és harc nélkül: benne óhatatlanul is megütözik a mű és közönség, előlelet és jogos bíráló, régi izlés és a jövő felől bíráló gondolati magatartás. S hogy végül is milyennek látjuk, miként fogadjuk el ezeket az új műveket — vagyis hogyan formáljuk azokat a magunk arculatára, hogyan ismerjük fel benne önmagunkat, jelenünket — az már e vitákban dől el. A viták értékkelfedező és értékek elsajátító szerepe mögött még egy másik probléma is rejtőzik. Egy-egy jelentős alkotás sokféle művészi áramlat, sokféle izlésbeli norma közébe lép be és ezeknek az áramlatoknak mindegyike másképp sajátítja ki magának az új művészi alkotás értékeit, és rajta másképp és másképp méri önmagát is. S itt éppen e sokféle közeg kivánja a vélemények cséréjét, koncepciók öntisztító hatású ütközését. Mi lehet a feladata ebben a közegben a marxista írói magatartásnak és kritikának? Egyfelől nemcsak az igazi értékek teremtésére és védelmére kell berendezkednie, hanem az értékek offenzívájára is, ami nélkül aligha képzelhető el a szocialista kultúrának előrelépése. Másrészt a műveket követő vitákban értő módon kell kiemelni az esetleg legszokatlanabb művek értékeit és vitába szállni visszá, esetleg kiforratlan, vagy éppen ideológialag bizonytalan gondolati tartalommal. A. M.

Viták